

WITOLD MAŁECKI*

Doniecka szkoła prawa gospodarczego – zarys historii i koncepcji

Wprowadzenie

W rozwoju polskiej nauki publicznego prawa gospodarczego rolę nie do przecenienia odegrała – i niezmiennie odgrywa – poznańska szkoła publicznego prawa gospodarczego. Uczoną, która wyznaczyła tożsamość tej szkoły, była niewątpliwie prof. Teresa Rabska. Dorobek naukowy prof. T. Rabskiej i wyrażane przez nią stanowiska przyczyniły się w znacznym stopniu do uformowania, po transformacji polityczno-gospodarczej przełomu lat 80. i 90. ubiegłego wieku, dyscypliny pod nazwą „publiczne prawo gospodarcze”, mającej za przedmiot, ogólnie rzecz ujmując, działania państwa (władzy publicznej) wobec gospodarki. W odniesieniu do nazwy tej dyscypliny już w 1993 r. – w słynnej dyskusji nad prawem gospodarczym na łamach „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” – Pani Profesor pisała, że „[n]ajbardziej zaś odpowiadającą nowym założeniom konstytucyjnym i nowym treściom stosunków między podmiotami gospodarczymi a Państwem, a jednocześnie wybiegającą w przyszłość i uwzględniającą nową systematykę prawa byłaby nazwa publiczne prawo gospodarcze”¹. Na przestrzeni ostatnich 30 lat prof. T. Rabska oraz inni znamienici przedstawiciele poznańskiej szkoły

* Witold Małeck, dr, Uniwersytet Wrocławski, e-mail: witold.malecki@uwr.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-8819-0317>.

¹ T. Rabska, *Jakie prawo gospodarcze? Próba odpowiedzi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, nr 55(1), s. 25.

publicznego prawa gospodarczego zasłużyli się w kształtowaniu podstawowych pojęć, zasad i instytucji publicznego prawa gospodarczego. Nie sposób nie wspomnieć także o ich zaangażowaniu w działalność organizacyjną – to z inicjatywy Katedry Publicznego Prawa Gospodarczego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w 2007 r. w Gnieźnie przeprowadzono pierwszy Zjazd Katedr i Zakładów Publicznego Prawa Gospodarczego, który dał początek spotkaniom naukowym odbywającym się w tej formule w cyklu dwuletnim.

Niniejszy artykuł zostanie poświęcony wiodącej szkole prawa gospodarczego powstałej w kraju sąsiednim – na Ukrainie. Doniecka szkoła prawa gospodarczego, podobnie jak szkoła poznańska, stała się ośrodkiem prowadzącym i promującym badania nad wyodrębnianym w systemie prawa jako samodzielna całość zbiorem norm poświęconych problematyce gospodarczej, nazwanym „prawem gospodarczym” – w sposób więc zbliżony, choć jednak nie identyczny jak w przypadku szkoły poznańskiej. Założycielem donieckiej szkoły prawa gospodarczego był prof. W. Mamutow. Co warto podkreślić, lata jego życia (1928–2018) pokrywają się w trudnym do przeoczenia zakresie z latami życia prof. T. Rabskiej (1926–2018) – oboje wybitnych uczonych w pierwszym okresie swojej twórczości prowadziło rozważania nad zagadnieniami prawnogospodarczymi w warunkach gospodarki nakazowo-rozdzielczej, następnie zaś stało się autorytetami w wyznaczaniu tożsamości (publicznego) prawa gospodarczego w ustroju gospodarki rynkowej.

W artykule zostanie przedstawiona geneza kształtowania się donieckiej szkoły prawa gospodarczego w okresie ZSRR oraz niepodległej Ukrainy, zarysowane będą także koncepcje przedstawicieli tej szkoły co do istoty i statusu prawa gospodarczego, a ponadto przedmiotem krótkich rozważań stanie się uchwalony w 2003 r. Kodeks gospodarczy Ukrainy, przygotowany przy znacznym udziale W. Mamutowa.

1. Doniecka szkoła prawa gospodarczego w okresie ZSRR

1.1. Początki szkoły donieckiej

Za symboliczny początek donieckiej szkoły prawa gospodarczego uznawana jest konferencja zorganizowana w październiku 1958 r. z inicjatywy donieckiej Rady Gospodarki Narodowej, poświęcona problemom

stanowienia i stosowania prawa w systemie gospodarki narodowej². Konferencja odbyła się w czasie ważnym i znamienym dla rozwoju myśli naukowej nad prawem gospodarczym w Związku Radzieckim. W latach 1938–1956 w państwie tym panował faktyczny zakaz posługiwania się kategorią „prawa gospodarczego”, wynikający z pominięcia prawa gospodarczego w katalogu gałęzi prawa sformułowanym autorytatywnie przez prokuratora generalnego ZSRR A. Wyszyńskiego³. W 1956 r. dyskusja nad prawem gospodarczym została jednak podjęta na nowo. Było to uwarunkowane zarówno „odwilżą” stanowiącą następstwo XX Zjazdu Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, obejmującą także sferę życia naukowego, jak i przyjęciem na tym Zjeździe szóstego pięcioletniego planu rozwoju gospodarki narodowej. Jak zaznaczył podczas obrad Zjazdu premier ZSRR N. Bułganin, realizacja planu wymagała udoskonalenia i uszczegółowienia systemu zarządzania gospodarką narodową⁴.

Począwszy od roku 1956 wielu radzieckich uczonych wyrażało stanowiska w przedmiocie zasadności lub niedopuszczalności wyodrębnienia w systemie prawa gałęzi pod nazwą „prawo gospodarcze”⁵. W dyskusji nad tym zagadnieniem odwoływano się do argumentów teoretycznych – mających za przedmiot przystawalność zbioru norm postrzeganych jako „prawo gospodarcze” do kryteriów wyróżniania gałęzi prawa – oraz przesłanek praktycznych, związanych z ewentualnym wpływem skoncentrowania rozważań naukowych na nowo wyabstrahowanym „prawie gospodarczym” na efektywność funkcjonowania gospodarki. Wśród uczonych uzasadniających konieczność wyodrębnienia prawa gospodarczego w płaszczyźnie praktycznej warto wymienić W. Tadevosjana⁶, I. Pawłowa⁷ i W. Jefimoczkina. Przykładowo, ten ostatni wskazywał,

² N.A. Orlova, *Predistoriâ stanovleniâ i razvitiâ doneckoj naučnoj školy hozâjstvennogo prava*, w: *Sovremennye problemy hozâjstvennogo zakonodatel'stva*, pod red. O.A. Ašurkova, Donieck 2019, s. 209–211.

³ Zob. A.A. Vyšin'skij, *XVIII s'ezd VKP(b) i zadači nauki socialističeskogo prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Prawo” 1939, nr 3, s. 23.

⁴ N.A. Bulganin, *Direktivy XX s'ezda KPSS po šestomu pătiletnemu planu razvitiâ narodnogo hozâjstva SSSR*, w: *XX s'ezd Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Soúza, 14–25 fevralâ 1956 goda. Stenografičeskij otčet*, t. 2, Moskwa 1956, s. 13.

⁵ Zob. W. Małecki, *Dyskusja nad koncepcją prawa gospodarczego w nauce radzieckiej w latach 1956–1958*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2016, nr 9(3), s. 361–376.

⁶ V.S. Tadevosân, *Nekotorye voprosy sistemy sovetskogo prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Prawo” 1956, nr 8, s. 99.

⁷ I.V. Pavlov, *O sisteme sovetskogo socialističeskogo prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Prawo” 1958, nr 11, s. 12.

że konieczne do wprowadzenia zmiany w systemie zarządzania gospodarką wymagają stworzenia nowych i przekształcenia istniejących konstrukcji prawnych, co będzie skutkowało powstaniem znacznej liczby specyficznych stosunków prawnych między socjalistycznymi organizacjami gospodarczymi, nieodpowiadających paradygmatom prawa cywilnego, w którego obrębie dotychczas sytuowano prawną regulację funkcjonowania gospodarki⁸.

Praktyczna perspektywa refleksji nad prawem gospodarczym stała się fundamentem donieckiej szkoły prawa gospodarczego. We wspomnianej konferencji zorganizowanej w 1958 r. w Doniecku (ówcześnie – Stalino) uczestniczyli w znacznej liczbie prawnicy zatrudnieni w przedsiębiorstwach funkcjonujących w Donieckim Zagłębiu Węglowym (Donbasie), będącym jednym z przemysłowych centrów Związku Radzieckiego. Jak zaznaczał W. Mamutow, podczas konferencji dał się dostrzec podział na zwolenników i przeciwników wyróżniania prawa gospodarczego jako odrębnej gałęzi prawa, przy czym wśród zwolenników znaleźli się przede wszystkim ci, którzy mieli doświadczenie w pracy w gospodarce narodowej, a wśród przeciwników – ci, którzy takiego doświadczenia nie mieli⁹. Niebagatelnym doświadczeniem praktycznym mógł legitymować się sam W. Mamutow, który – po ukończeniu studiów prawniczych w Swierdłowsku w 1949 r. – był arbitrem w państwowym arbitrażu gospodarczym, pracował w Ministerstwie Przemysłu Węglowego, a w 1957 r. objął kierownictwo działu prawnego donieckiej Rady Gospodarki Narodowej¹⁰.

Konferencja przeprowadzona w 1958 r. pozwoliła Donieckowi zaznaczyć swoje miejsce jako ośrodkowi refleksji nad prawem gospodarczym, choć warto podkreślić, że nie istniała tam ówcześnie żadna jednostka naukowa prowadząca badania w tej dziedzinie. Materiały z konferencji zostały przesłane m.in. wszystkim Radom Gospodarki Narodowej w ZSRR, innym organom administracji gospodarczej, szkołom wyższym oraz Instytutowi Państwa i Prawa Akademii Nauk ZSRR. Wyrazem uznania dla kształtującego się ośrodka donieckiego było zaproszenie przedstawicieli działu prawnego donieckiej Rady Gospodarki Narodowej

⁸ V.P. Efimočkin, *K voprosu o principah postroeniâ sistemy prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Prawo” 1957, nr 3, s. 88.

⁹ V.K. Mamutov, *50 let spustâ. K pâtidêsâtiletiiu hozâjstvenno-pravovogo dviženiâ v Donbasse*, „Ekonomika ta Pravo” 2008, nr 3, s. 5.

¹⁰ N.A. Orlova, op. cit., s. 210.

do wygłoszenia referatu na konferencji zorganizowanej przez Instytut Państwa i Prawa Akademii Nauk ZSRR w maju 1959 r., podczas której rozważano m.in. problemy statusu prawa gospodarczego jako gałęzi prawa i dyscypliny naukowej oraz ewentualnej kodyfikacji prawa gospodarczego¹¹. Jeden z pięciu referatów w ramach konferencji, poświęcony praktyce pracy prawniczej w przemyśle w kontekście wyodrębnienia prawa gospodarczego, przedstawił W. Mamutow¹². Powołanie w Doniecku jednostki naukowej, w której podjęto usystematyzowane badania nad prawem gospodarczym, nastąpiło w 1965 r. – jednostką tą stał się oddział Instytutu Ekonomii Akademii Nauk Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, a w jego ramach utworzono Zakład Problemów Ekonomiczno-Prawnych. Również w 1965 r. W. Mamutow obronił pracę doktorską zatytułowaną *Regulacja kompetencji organów gospodarczych przemysłu ZSRR (w rozwiązywaniu problemów gospodarczych)*. W tym też roku zakończył pracę w dziale prawnym Rady Gospodarki Narodowej i podjął zatrudnienie w donieckim oddziale Instytutu Ekonomii Akademii Nauk USRR, w którym w 1966 r. objął funkcję zastępcy dyrektora¹³. Warto zaznaczyć, że już w 1969 r. – cztery lata po utworzeniu – doniecki oddział Instytutu Ekonomii Akademii Nauk USRR przekształcono w nowo powołany Instytut Ekonomii Przemysłu Akademii Nauk USRR.

1.2. Postrzeganie prawa gospodarczego przez szkołę doniecką

Choć rozważania nad prawem gospodarczym jako samodzielną gałęzią prawa prowadzone w ośrodku donieckim były – jak wspomniano – uwarunkowane pierwotnie perspektywą praktyki prawniczej, z czasem rozwinęto także teoretyczną analizę specyfiki i statusu prawa gospodarczego w systemie prawa. W tych badaniach ośrodek doniecki współpracował ze środowiskiem skupionym wokół Instytutu Państwa i Prawa Akademii Nauk ZSRR, którego czołowym przedstawicielem był W. Łaptiew. We współczesnej literaturze wskazuje się, że poglądy uczonych z Doniecka i Moskwy (przede wszystkim – W. Mamutowa i W. Łaptiewa) legły u podstaw ukształtowania się w latach 60. XX wieku

¹¹ V.K. Mamutov, *50 let...*, s. 5.

¹² Zob. V.K. Mamutov, *Praktika ūrudičeskoj raboty v promyšlennosti i hozâjstvennoe pravo*, w: *Naučnaâ sessiâ po problemam sovetskogo hozâjstvennogo prava*, Moskwa 1959, s. 14–15.

¹³ N.A. Orlova, op. cit., s. 211.

tw. powojennej koncepcji prawa gospodarczego¹⁴, nazywanej niekiedy także „trzecią”¹⁵ koncepcją prawa gospodarczego (jako koncepcja „pierwsza” liczona jest koncepcja „dwóch sektorów” P. Stuczki z lat 20. XX wieku¹⁶, a jako „druga” – koncepcja „jednolitego prawa gospodarczego” L. Gincburga i J. Paszukanisa z lat 30.¹⁷).

Podstawowym argumentem przedstawicieli powojennej (trzeciej) koncepcji prawa gospodarczego na rzecz zasadności wyodrębnienia go jako samodzielnej gałęzi prawa była swoistość przedmiotu regulacji. Przedmiot ten miały stanowić stosunki społeczne kształtujące się w sektorze państwowej gospodarki socjalistycznej, z udziałem państwowych organizacji gospodarczych (przede wszystkim – przedsiębiorstw). Jak zaznaczał W. Mamutow, ten obszar stosunków społecznych stanowił „martwą strefę” między prawem cywilnym a prawem administracyjnym, której nie sposób było sytuować w obrębie przedmiotu regulacji żadnej spośród tych tradycyjnie wyodrębnianych gałęzi prawa¹⁸. Dla przedmiotu regulacji prawa gospodarczego znamienne było przenikanie się trzech rodzajów stosunków – stosunków poziomych, powstających na podstawie umów zawieranych między państwowymi organizacjami gospodarczymi, stosunków pionowych – „gospodarczo-zarządczych”, formujących się między organizacjami a organami zarządzania gospodarką, a także stosunków „wewnątrzgospodarczych” między jednostkami organizacyjnymi działającymi w obrębie określonej organizacji. Stosunki te układały się w integralną całość, której spoiwem była zasada planowości – wszystkie stosunki były podporządkowane realizacji planów zarządzania gospodarką narodową. To właśnie planowość stanowiła probierz delimitacji przedmiotu regulacji prawa gospodarczego i prawa cywilnego – choć w obu tych gałęziach prawa formowały się stosunki o charakterze majątkowym (towarowo-pieniężnym), to jednak

¹⁴ Zob. np. V.S. Belyh, *Pravovoe regulirovanie predprinimatel'skoj deatel'nosti v Rossii*, Moskwa 2005, s. 9–10.

¹⁵ Zob. np. I.V. Eršova, *Obšie položenîa o predprinimatel'skom prave*, w: *Predprinimatel'skoe pravo*, pod red. eadem, Moskwa 2017, s. 43–46.

¹⁶ P.I. Stučka, *Kurs sovetskogo graždanskogo prava*, t. 3, *Osobennââ čast' graždanskogo prava*, Moskwa–Leningrad 1931, s. 5–6, 9. Zob. też W. Małeck, *Prawo gospodarczo-administracyjne w koncepcji „dwóch sektorów” Piotra Iwanowicza Stuczki*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2020, nr 42(2), s. 101–117.

¹⁷ *Kurs sovetskogo hozâjstvennogo prava*, t. 1, pod red. E.B. Pašukanisa, L.Â. Gincburga, Moskwa 1935, s. 5–40.

¹⁸ V.K. Mamutov, *50 let...*, s. 6.

stosunki lokalizowane w obrębie przedmiotu regulacji prawa cywilnego odznaczały się brakiem planowości, były swobodnie (co do zasady) nawiązywane przez obywateli¹⁹.

Warto zaznaczyć, że postulat wyodrębnienia prawa gospodarczego jako samodzielnej gałęzi prawa był ostro krytykowany przez przedstawicieli radzieckiej nauki prawa cywilnego. Jak wspominał W. Mamutow, już u schyłku lat 50. XX wieku pod adresem zwolenników wyodrębnienia prawa gospodarczego sformułowano zarzut, że są oni kontynuatorami myśli burżuazyjnego niemieckiego uczonego J. Hedemanna, z którego inicjatywy w 1919 r. w Jenie utworzono Instytut Prawa Gospodarczego – pierwszą jednostkę naukową powołaną do badania zbioru norm określanego jako „prawo gospodarcze”. Zarzut ten zmusił zwolenników koncepcji prawa gospodarczego do unikania w swoich pracach nawiązań do literatury zagranicznej z państw zachodnich²⁰. Do przeciwników wyodrębnienia prawa gospodarczego należeli znamienici radzieccy cywiliści – M. Szargorodskij i O. Joffe. Ich krytyka opierała się m.in. na kwestionowaniu statusu zasady planowości jako wyznacznika przedmiotu regulacji prawa gospodarczego. Jak wskazywali wspomniani autorzy, zastosowanie zasady planowości wykraczało poza granice funkcjonowania sektora państwowej gospodarki socjalistycznej – planowość znajdowała zastosowanie także w odniesieniu do kołchozów (tj. organizacji spółdzielczych, nie zaś państwowych) i regulującego ich działalność prawa kołchozowego (odrębnego wobec prawa gospodarczego). Co więcej, planowość w istotnym stopniu kształtowała także stosunki majątkowe (towarowo-pieniężne) z udziałem obywateli, zaliczane do przedmiotu regulacji prawa cywilnego – dotyczyło to m.in. określania cen towarów nabywanych przez obywateli, warunków ich zatrudnienia, a także udzielania im kredytów i pożyczek²¹.

¹⁹ Zob. V.V. Laptev, *O sovětskom hozâjstvennom prave*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo” 1959, nr 4, s. 70–87; V.K. Mamutov, *Hozâjstvennoe pravo – na službu kommunističeskomu stroitel’stvu*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo” 1959, nr 5, s. 61–68; V.K. Mamutov, *50 let...*, s. 6; V.S. Belyh, op. cit., s. 9; I.V. Eršova, op. cit., s. 45.

²⁰ V.K. Mamutov, *Problemy kodifikacii hozâjstvennogo zakonodatel’stva*, w: *Problemy stanovleniâ hozâjstvennogo zakonodatel’stva Ukrainy*, pod red. idem, Donieck 1993, s. 12.

²¹ M.D. Šargorodskij, O.S. Ioffe, *O sisteme sovětskogo prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo” 1957, nr 6, s. 105–106; O.S. Ioffe, *Izbrannye trudy po graždanskomu pravu. Iz istorii civilističeskoj mysli. Graždanskoje pravootnošenie. Kritika teorii „hozâjstvennogo prava”*, Moskwa 2009, s. 711–724.

1.3. Szkoła doniecka wobec planów kodyfikacji radzieckiego ustawodawstwa gospodarczego

Na przełomie lat 60. i 70. donieccy i moskiewscy uczeni – zwolennicy koncepcji wyodrębnienia prawa gospodarczego – podjęli prace nad kodyfikacją radzieckiego ustawodawstwa gospodarczego. W 1969 r. Prezydium Akademii Nauk ZSRR powierzyło zadanie przygotowania projektu Kodeksu gospodarczego ZSRR Zakładowi Prawa Gospodarczego i Problemów Zarządzania Przemysłem Instytutu Państwa i Prawa Akademii Nauk ZSRR, przy czym do udziału w pracach kodyfikacyjnych zaproszono także badaczy z Doniecka – pracowników Instytutu Ekonomii Przemysłu Akademii Nauk USRR. Byli nimi W. Mamutow, a także W. Owsijenko i G. Znamienskij. Opracowanie Kodeksu gospodarczego ZSRR uznano za potrzebne ze względu na niespójność prawnej regulacji funkcjonowania sektora gospodarki państwowej (socjalistycznej) – nie istniały przepisy ogólne ustawodawstwa gospodarczego, a unormowania dotyczące zagadnień szczegółowych były niekiedy sprzeczne, oparte na odmiennych zasadach, a czasami także przestarzałe²². Projekt najważniejszych przepisów Kodeksu gospodarczego ZSRR opublikowano już w 1970 r.²³ W pełnej wersji Kodeks składał się z 13 rozdziałów i 587 artykułów, regulujących całokształt stosunków prawnych powstających w sektorze gospodarki państwowej – poszczególne rozdziały dotyczyły m.in. przepisów ogólnych ustawodawstwa gospodarczego, podmiotów działalności gospodarczej, planowania gospodarczego, a także zobowiązań gospodarczych, w ujęciu zarówno ogólnym, jak i odnoszącym się do wyodrębnionych dziedzin gospodarki. Projekt Kodeksu nie został jednak przedstawiony do zatwierdzenia Prezydium Akademii Nauk ZSRR, na co pewien wpływ miała zapewne jego krytyka ze strony przedstawicieli nauki prawa cywilnego. Kolejne projekty kodyfikacji ustawodawstwa gospodarczego, przygotowane przez uczonych z Moskwy i Doniecka, publikowano w latach 1973²⁴, 1975²⁵ (pod postacią Zasad ustawodawstwa gospodarczego ZSRR, które miały

²² V.Ů. Iŝutin, *Istoriâ kodifikacii otečestvennogo hozâjstvennogo zakonodatel'stva v sovetskiej i postsovetskiej periody*, „Vestnik Moskovskogo Universiteta MVD Rossii” 2010, nr 8, s. 107.

²³ Hozâjstvennyj kodeks SSSR (proekt osnovnyh položenij), Moskwa 1970.

²⁴ Hozâjstvennyj kodeks SSSR (proekt osnovnyh položenij), Moskwa 1973.

²⁵ Osnovy hozâjstvennogo zakonodatel'stva SSSR (proekt), Moskwa 1975.

podlegać konkretyzacji w kodeksach gospodarczych poszczególnych republik związkowych) i 1984²⁶, jednak żaden z projektów nie stał się prawem obowiązującym²⁷.

2. Prawo gospodarcze w ustroju gospodarki rynkowej w ujęciu szkoły donieckiej

2.1. Status i znaczenie prawa gospodarczego

Po upadku Związku Radzieckiego w donieckim ośrodku badań nad prawem gospodarczym podjęto inicjatywy legislacyjne i analizy poświęcone kształtującemu się ustawodawstwu gospodarczemu niepodległej Ukrainy, zachowując jednak więzi naukowe z uczonymi z innych państw dawnego ZSRR. Warto zaznaczyć, że instytucjonalną płaszczyzną funkcjonowania donieckiego ośrodka badań nad prawem gospodarczym stał się utworzony w 1992 r. w Doniecku Instytut Badań Ekonomiczno-Prawnych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, którego dyrektorem został W. Mamutow. Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę donieckim uczonym udało się to, co nie zostało zrealizowane z powodzeniem w okresie istnienia Związku Radzieckiego – opracowali oni projekt kodyfikacji ustawodawstwa gospodarczego, który stał się obowiązującym prawem w 2003 r. wraz z uchwaleniem przez Radę Najwyższą Ukrainy Kodeksu gospodarczego.

Omówienie prac nad przygotowaniem Kodeksu i zakresu jego regulacji zostanie poprzedzone przedstawieniem poglądów donieckich badaczy na istotę i status prawa gospodarczego w warunkach gospodarki rynkowej. Jak zaznaczał W. Mamutow, rolą prawa gospodarczego w systemie gospodarki rynkowej, opierającym się na swobodnych, autonomicznych działaniach przedsiębiorców prywatnych, powinno stać się zagwarantowanie porządku i stabilności w obrocie gospodarczym poprzez stworzenie pewnych i trwałych „reguł gry” dla podmiotów uczestniczących w tym obrocie²⁸. W. Mamutow dostrzegał, że

²⁶ Hozâjstvennyj kodeks SSSR (projekt), Moskwa 1984.

²⁷ Zob. N.V. Čerkasskaâ, *Valentin Karlovič Mamutov – ideolog kodifikacii hozâjstvennogo zakonodatel'stva i razrabotčik hozâjstvennogo kodeksa Ukrainy (90-letiiu so dnâ roždeniâ posvâša-etsâ)*, „Vestnik Instituta Èkonomičeskikh Issledovanij” 2019, nr 2, s. 131–132.

²⁸ V.K. Mamutov, *Sušnost' i soderžanie hozâjstvennogo prava*, w: *Hozâjstvennoe pravo (Ukrainy)*, pod red. idem, Kijów 2002, s. 20.

w warunkach gospodarki rynkowej działalność gospodarcza podlega dwóm sferom regulacji – regulacji „państwowej”, obejmującej środki władczego oddziaływania na funkcjonowanie podmiotów działalności gospodarczej, oraz rynkowej „samoregulacji” uwarunkowanej ekonomicznymi czynnikami uczestnictwa danego podmiotu w obrocie gospodarczym. Ustawodawstwo gospodarcze powinno dawać wyraz odpowiedniemu zrównoważeniu obu sfer regulacji, z uwzględnieniem zarówno wolności działalności gospodarczej przysługującej przedsiębiorcom prywatnym, jak i konieczności ochrony interesu publicznego w gospodarce. Tę perspektywę, przyjmowaną przez zwolenników koncepcji prawa gospodarczego, W. Mamutow przeciwstawił poglądom „rynkowych fundamentalistów”, wśród których znajdowali się cywiliści – przeciwnicy wyodrębnienia prawa gospodarczego. Uznawali oni, że władcze oddziaływanie państwa na podmioty działalności gospodarczej należy w możliwie najpełniejszym stopniu wyeliminować, tworząc ramy prawne dla nieskrępowanego funkcjonowania tych podmiotów w sposób odpowiadający ich indywidualnym potrzebom i dążeniom. W konsekwencji prawna regulacja gospodarki miała ograniczać się do tworzenia i doskonalenia konstrukcji prawnych wykorzystywanych w stosunkach poziomych nawiązywanych z udziałem podmiotów działalności gospodarczej. Ograniczenie wpływu państwa na gospodarkę i wynikająca z niego znaczna swoboda funkcjonowania przedsiębiorców prywatnych W. Mamutow postrzegał jako wiodącą przyczynę kryzysów społeczno-gospodarczych na Ukrainie i w innych państwach dawnego ZSRR w latach 90. XX wieku²⁹.

Prawo gospodarcze – w nowym ustroju polityczno-gospodarczym – było postrzegane przez donieckich uczonych jako samodzielna gałąź prawa, choć argumentacja na rzecz jego wyodrębnienia przedstawiała się oczywiście w sposób odmienny niż w okresie socjalizmu. Wyróżnienie prawa gospodarczego w systemie prawa uzasadniano, zgodnie z teoretycznymi kryteriami wydzielenia gałęzi prawa, swoistością jego przedmiotu regulacji i metody regulacji. Rozważania poświęcone tej swoistości przedstawił w opracowaniu *Prawo gospodarcze (Ukrainy)* z 2002 r.³⁰ G. Znamienski – kierownik Zakładu Problemów Prawa

²⁹ Idem, *Kodifikaciâ. Sbornik naučnyh trudov*, Kijów 2011, s. 20–21; idem, *Sušnost' i soderžanie...*, s. 23; idem, *50 let...*, s. 9.

³⁰ G.L. Znamenskij, *Hozâjstvennaâ deâtel'nost' kak predmet hozâjstvennogo prava*, w: *Hozâjstvennoe pravo...*, s. 9–19; idem, *Principy i metody pravovogo regulirovaniâ hozâjstvennoj deâtel'nosti*, w: *Hozâjstvennoe pravo...*, s. 25–34.

Gospodarczego w donieckim Instytucie Badań Ekonomiczno-Prawnych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Wspomniane opracowanie, wydane pod redakcją W. Mamutowa, prezentuje obraz prawa gospodarczego w ujęciu donieckich badaczy³¹ – liczy ono ponad 900 stron, zawiera omówienie zarówno ogólnych, jak i szczegółowych zagadnień prawa gospodarczego.

2.2. Przedmiot regulacji prawa gospodarczego

Jako przedmiot regulacji prawa gospodarczego G. Znamenskij określał działalność gospodarczą, a swoistość działalności gospodarczej – jako sfery aktywności człowieka – dostrzegał w dwóch aspektach. Po pierwsze, działalność gospodarcza jest działalnością wytwórczą, polegającą na tworzeniu nowych dóbr – „tego, czego wcześniej nie było, a co jest potrzebne człowiekowi”. Działalność ta mogła być związana z prowadzeniem produkcji, wykonywaniem robót i świadczeniem usług³². Po drugie, działalność gospodarcza stanowi działalność „organizacyjno-majątkową”. Do wykonywania działalności gospodarczej niezbędne jest dysponowanie pewnym majątkiem, a wykonywanie tej działalności polega w istocie na takim organizowaniu wykorzystania majątku, by dzięki niemu (na jego bazie) możliwe było prowadzenie produkcji, robót lub świadczenie usług³³. Co warte zaznaczenia, dla definiowania działalności gospodarczej irrelevantna pozostaje kwestia jej nastawienia na osiągnięcie zysku. Działalnością gospodarczą są zarówno działalność „przedsiębiorcza” (komercyjna), wykonywana w celu osiągnięcia zysku, jak i działalność „niekomercyjna”, nakierowana na zaspokajanie potrzeb społecznych bez zamiaru osiągnięcia zysku – może być to działalność np. podmiotów związanych z władzą publiczną lub różnego rodzaju organizacji społecznych³⁴.

W sferze działalności gospodarczej kształtują się trzy rodzaje stosunków – pionowe, poziome i wewnątrzgospodarcze. Choć w warunkach gospodarki rynkowej podstawowe znaczenie w obrocie gospodarczym

³¹ Należy jednak zaznaczyć, że w pracach nad przygotowaniem opracowania uczestniczyli – oprócz autorów z Doniecka – także zaproszeni badacze z Charkowa, Odessy i Czernihowa.

³² G.L. Znamenskij, *Hozâjstvennaâ deâtel'nost'...*, s. 11, 14.

³³ Ibidem, s. 13, 18.

³⁴ Ibidem, s. 16.

należy przypisać stosunkom poziomym – powstającym w rezultacie umów zawieranych między podmiotami działalności gospodarczej (przedsiębiorcami) – to jednak nie sposób odmówić zasadniczej doniosłości także stosunkom pionowym, nawiązywanym między organami władzy publicznej a przedsiębiorcami, służącym zagwarantowaniu, że działalność gospodarcza będzie wykonywana w sposób zgodny z interesem publicznym (interese społeczeństwa). Stosunki pionowe koncentrują się wokół zagadnień takich jak m.in. „licencjonowanie” działalności gospodarczej, ochrona konkurencji, patenty, dotacje i subwencje dla przedsiębiorców³⁵. Pomimo różnorodności stosunków kształtujących się w sferze działalności gospodarczej tworzą one jednak spójną całość, a ich cechą wspólną jest „organizacyjno-majątkowa” natura. Punktem odniesienia, obiektem oddziaływania dla stosunków zarówno poziomych, jak i pionowych (a także wewnątrzgospodarczych) jest ostatecznie sposób organizowania wykorzystania majątku do prowadzenia produkcji, wykonywania robót i świadczenia usług³⁶. Warto zaznaczyć, że choć stosunki o zbliżonej postaci (zwłaszcza stosunki poziome) mogą występować także w obrębie przedmiotu regulacji prawa cywilnego, to jednak o odmienności stosunków normowanych prawem gospodarczym przesądza okoliczność, że stanowią one element działalności wykonywanej w sposób systematyczny, ciągły, wieloetapowy, podczas gdy stosunki cywilnoprawne mają charakter co do zasady epizodyczny i jednorazowy, uwarunkowany bieżącą sytuacją i zaspokajaniem aktualnych potrzeb jednostek³⁷.

2.3. Metoda regulacji prawa gospodarczego

Jako kwestia niewątpliwie bardziej złożona przedstawia się adekwatność prawa gospodarczego wobec drugiego z kryteriów wyodrębniania samodzielnych gałęzi prawa – swoistości metody regulacji. Wielu badaczy prawa gospodarczego przyznaje, że dla prawa gospodarczego charakterystyczne jest przenikanie się różnych metod regulacji – przykładowo według W. Łaptiewa w prawie gospodarczym występują trzy metody: metoda bezwzględnie wiążących nakazów (imperatywna); metoda autonomicznych rozstrzygnięć (dyspozytywna) oraz metoda rekomendacji,

³⁵ Ibidem, s. 15.

³⁶ Ibidem, s. 16.

³⁷ Ibidem, s. 16–17.

w której stronie stosunku prawnego sugeruje się podjęcie pewnego działania w formie niewiążącej³⁸. Warto zaznaczyć, że W. Mamutow odmawiał metodzie regulacji statusu kryterium, na podstawie którego należy wyróżniać gałęzie prawa. Twierdził on, że o odrębności gałęzi prawa powinien stanowić wyłącznie swoisty dla niej przedmiot regulacji, a metoda regulacji – jako dodatkowe kryterium – została wprowadzona do dyskursu naukowego przez cywilistów w połowie XX wieku w celu uzasadnienia stanowiska o rzekomej jedności szeroko ujmowanego prawa cywilnego, którego normom nie sposób było przypisać jednego, wspólnego przedmiotu regulacji³⁹.

Koncepcja swoistej metody regulacji prawa gospodarczego została jednak opracowana przez G. Znamienskigo. Dostrzegając on, że w prawie gospodarczym są obecne dwie na pozór przeciwstawne i niepołączalne metody – metoda wiążących nakazów (odnoszona przede wszystkim do stosunków pionowych) i metoda autonomicznych rozstrzygnięć (dotycząca w zasadniczym stopniu stosunków poziomych). Co istotne, w prawie gospodarczym obie te metody nie są jednak stosowane w sposób samoistny, rozłączny – wypełniają one tę samą funkcję, jaką jest pogodzenie interesów podmiotów działalności gospodarczej (przedsiębiorców) z interesami społeczeństwa. Konstrukcję swoistej metody regulacji prawa gospodarczego G. Znamienskij oparł na dialektyce Hegłowskiej, w której teza i antyteza, dzięki czynnikowi neutralizującemu ich odmienności, łączą się w syntezę. Czynnikiem łączącym metodę wiążących nakazów i metodę autonomicznych rozstrzygnięć w samodzielną metodę regulacji prawa gospodarczego miał stać się „społeczny porządek gospodarczy”. „Społeczny porządek gospodarczy” G. Znamienskij postrzegał jako system środków prawnych i ekonomicznych, kształtujący się na podstawie postanowień konstytucji, norm prawa, zasad moralnych i zwyczajów gospodarczych, nakierowany na zapewnienie harmonizacji interesów publicznych i prywatnych oraz zagwarantowanie partnerskich stosunków w gospodarce⁴⁰. Zespolecie metody wiążących nakazów i metody autonomicznych rozstrzygnięć „społecznym porządkiem gospodarczym” skutkuje powstaniem konglomeratu w postaci metody regulacji prawa gospodarczego, opierającej się na stosowaniu metody wiążących nakazów i metody autonomicznych rozstrzygnięć

³⁸ V.V. Laptev, *Predprinimatel'skoe pravo. Ponâtie i sub"ekty*, Moskwa 1997, s. 23.

³⁹ V.K. Mamutov, *50 let...*, s. 10.

⁴⁰ G.L. Znamenskij, *Hozâjstvennoe zakonodatel'stvo Ukrainy. Formirovanie i perspektivy razvitiâ*, Kijów 1996, s. 53; idem, *Principy i metody...*, s. 31.

wyłącznie w zakresie uwarunkowanym potrzebą urzeczywistnienia „społecznego porządku gospodarczego”⁴¹. Warto dodać, że skłonność do harmonizowania przeciwstawnych *prima facie* elementów G. Znamenskij postrzegał jako charakterystyczną dla „ukraińskiej mentalności”, a jej reprezentatywnym odzwierciedleniem w dziedzinie sztuki był barok ukraiński, łączący w oryginalny styl zachodnie i wschodnie inspiracje architektoniczne⁴².

Uwarunkowanie metody wiążących nakazów i metody autonomicznych rozstrzygnięć „społecznym porządkiem gospodarczym” sprawia, że w obrębie prawa gospodarczego obie te metody przybierają kształt nieco odmienny niż w ich typowej, „czystej” postaci, dostrzegalnej przede wszystkim w sferach prawa administracyjnego i prawa cywilnego. Metoda władczych rozstrzygnięć w prawie gospodarczym odznacza się niższym niż w prawie administracyjnym stopniem zastosowania władztwa publicznego w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej. Władztwo publiczne jest tu bowiem dopełniającym pierwiastkiem partnerstwa, który powinien znamionować stosunki między organami a podmiotami działalności gospodarczej. W prawie gospodarczym władztwo nie jest wartością „samą w sobie”, występuje ono jedynie jako konieczny środek służący urzeczywistnieniu społecznego porządku gospodarczego. Zastosowanie władztwa w nazbyt rozbudowanym zakresie mogłoby zaburzać równowagę (harmonię) interesów przedsiębiorców i interesów społeczeństwa w sposób niekorzystny dla przedsiębiorców, a w konsekwencji – okazać się szkodliwe dla gospodarki⁴³. Również metoda autonomicznych rozstrzygnięć w prawie gospodarczym kształtuje się w sposób specyficzny. W prawie cywilnym służy ona „rozdzieleniu” interesów podmiotów poziomych stosunków prawnych – autonomiczność decyzji podejmowanych przez te podmioty pozwala im zabezpieczyć swoje interesy w konfrontacji z przeciwstawnymi interesami drugiej strony stosunku. W prawie gospodarczym metoda autonomicznych rozstrzygnięć „łączy” interesy obu stron stosunku – umożliwia im nawiązywanie opartych na partnerstwie trwałych relacji gospodarczych, dzięki którym strony stosunku (przedsiębiorcy) mogą systematycznie osiągać korzyści gospodarcze. Stosunki gospodarcze – dzięki kształtującej się w ich ramach współpracy trwającej w długiej perspektywie czasowej – prowadzą do

⁴¹ Idem, *Principy i metody...*, s. 30–31.

⁴² Ibidem, s. 30.

⁴³ Ibidem, s. 32.

stałego i ciągłego zaspokajania potrzeb i interesów ich stron, wpływającego na osiągnięcie przez nie stabilnego, korzystnego położenia na rynku. W stosunkach objętych prawem cywilnym interesy stron realizują się w krótkiej perspektywie czasowej, epizodycznie i jednorazowo, co wpływa na wykorzystanie swobody nawiązywania stosunków do dążenia ich stron do ukształtowania swojej pozycji w sposób korzystny wyłącznie dla siebie, bez uwzględnienia położenia drugiej strony stosunku i perspektywy utrzymywania ewentualnych dalszych relacji z nią⁴⁴.

3. Szkoła dniecka wobec uchwalenia Kodeksu gospodarczego Ukrainy

3.1. Prace nad przygotowaniem Kodeksu gospodarczego

Teoretyczna wizja prawa gospodarczego prezentowana przez dnieckich uczonych znalazła w znacznym stopniu odzwierciedlenie w regulacji Kodeksu gospodarczego Ukrainy, uchwalonego w 2003 r. Inicjatywa przygotowania kodeksu gospodarczego została podjęta niedługo po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę. W kwietniu 1992 r. Rada Najwyższa Ukrainy podjęła uchwałę o koncepcji reformy sądowniczej, w ramach której przyjętych miało zostać sześć kodeksów – cywilny, postępowania cywilnego, karny, postępowania karnego, pracy, deliktów administracyjnych i gospodarczy⁴⁵. Rada Ministrów Ukrainy powierzyła prowadzenie prac nad przygotowaniem kodeksu gospodarczego dnieckiemu Instytutowi Badań Ekonomiczno-Prawnych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, a na przewodniczącego zespołu powołanego do opracowania projektu wyznaczono W. Mamutowa. W pracach nad projektem główną rolę odgrywali członkowie dnieckiego środowiska naukowego, choć do członkostwa w zespole zaproszono także uczonych reprezentujących inne ośrodki akademickie, a także przedstawicieli praktyki prawniczej. Prace zespołu przebiegały w szybkim tempie – już w grudniu 1995 r. projekt kodeksu został przedstawiony Radzie Ministrów, a w marcu 1996 r. wniesiono go do Rady Najwyższej⁴⁶.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Postanova Verhovnoï Radi Ukraïni pro Koncepcijû sudovo-pravovoï reformi v Ukraïni, „Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni” 1992, nr 30, s. 426.

⁴⁶ V.K. Mamutov, *50 let...*, s. 10–11.

Kodeks uchwalono jednak dopiero 16 stycznia 2003 r.⁴⁷, a wszedł w życie 1 stycznia 2004 r.

Wskazanie przez Radę Najwyższą Ukrainy na konieczność uchwalenia samodzielnego kodeksu gospodarczego i oficjalne „zadekretowanie” prac nad jego przygotowaniem samo w sobie stanowiło okoliczność pozytywnie przyjętą wśród donieckich uczonych jako prowadzącą do wyodrębnienia prawa gospodarczego w sferze prawa stanowionego. Będąc, rzecz jasna, niestrudzonym propagatorem przypisywania prawu gospodarczemu statusu gałęzi prawa, W. Mamutow zaznaczał jednak, że dokonanie kodyfikacji ustawodawstwa gospodarczego powinno być uznawane za konieczne i pożądane niezależnie od przyjmowanej przez poszczególnych uczonych lub praktyków teoretycznej perspektywy postrzegania prawa gospodarczego. Uchwalenie kodeksu gospodarczego jest bowiem niezbędne do systemowego, spójnego uregulowania funkcjonowania gospodarki – kodeks powinien stanowić „trzon”, wokół którego będą formować się przepisy szczegółowe, dotyczące różnych dziedzin gospodarki⁴⁸. Zasadność uchwalenia kodeksu gospodarczego nie była jednak akceptowana powszechnie w środowisku naukowym – głównymi krytykami stali się przedstawiciele nauki prawa cywilnego, uznający, że prawna regulacja gospodarki powinna znaleźć swoje miejsce w przepisach kodeksu cywilnego. W. Mamutow wspominał, że niedługo po podjęciu decyzji o przystąpieniu do prac nad projektem kodeksu gospodarczego grupa cywilistów z Moskwy przesłała na ręce Rady Ministrów Ukrainy list z sugestią „poskromienia” zapędów zwolenników koncepcji prawa gospodarczego związanych z uchwaleniem odrębnego kodeksu gospodarczego⁴⁹.

Uczestnicy prac nad przygotowaniem projektu kodeksu gospodarczego zdawali sobie sprawę, że rezultatem ich działań będzie opracowanie aktu prawnego nowatorskiego w perspektywie globalnej – o ile w wielu państwach uchwalono kodeksy handlowe, dotyczące prywatnoprawnych zagadnień związanych z wykonywaniem działalności gospodarczej, o tyle stworzenie kodeksu obejmującego swoją regulacją zagadnienia zarówno publiczno-, jak i prywatnoprawne przedstawiało się jako zadanie pionierskie. Nawiązując do sygnalizowanych już wcześniej

⁴⁷ *Gospodars'kij kodeks Ukraïni vid 16 I 2003*, „Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraïni” 2003, nr 18, 19–20, 21–22, s. 144.

⁴⁸ V.K. Mamutov, *Kodifikaciâ hozâjstvennogo zakonodatel'stva v novykh ekonomičeskih usloviâh*, Donieck 1994, s. 4; idem, *Problemy kodifikacii...*, s. 3–4.

⁴⁹ Idem, *Problemy kodifikacii...*, s. 12.

animozji między zwolennikami wyodrębniania prawa gospodarczego a jego przeciwnikami (przede wszystkim – cywilistami), W. Mamutow zaznaczał, że działalność autorów kodyfikacji prawa gospodarczego jest w zdecydowanie wyższym stopniu twórcza niż autorów kodeksu cywilnego, którzy w istocie „[p]rzepisują to, co dawno temu napisali już inni”⁵⁰. W. Mamutow podkreślał, że treść kodeksu gospodarczego powinna odpowiadać specyfice ukraińskiej gospodarki – rolą przepisów kodeksu jest zagwarantowanie zarówno jej stabilności, jak i możliwości reformowania. Kodeks powinien wpisywać się również w konstytucyjnie ukształtowany porządek prawny Ukrainy – jego głównym zadaniem miało stać się zapewnienie wolności działalności gospodarczej w ramach wyznaczonych jednak „społecznym charakterem gospodarki”, o którym stanowi art. 13 Konstytucji Ukrainy⁵¹, oraz koniecznością zapewnienia „ekonomicznego pluralizmu” życia społecznego na Ukrainie, zgodnie z art. 15 Konstytucji⁵².

3.2. Odzwierciedlenie poglądów przedstawicieli szkoły donieckiej w treści Kodeksu gospodarczego

Kodeks gospodarczy, uchwalony – jak wspomniano – 16 stycznia 2003 r., w swojej pierwotnej wersji liczył 417 artykułów, podzielonych na 9 działów, a w ich obrębie – 41 rozdziałów. Zgodnie z poglądem znamienym dla donieckiego ośrodka badań nad prawem gospodarczym Kodeks – obejmujący, w założeniu, całość stosunków kształtujących się w związku z wykonywaniem działalności gospodarczej – reguluje zagadnienia zarówno publiczno-, jak i prywatnoprawne. Art. 1 Kodeksu stanowi, że normuje on „stosunki gospodarcze powstające w procesie organizacji i wykonywania działalności gospodarczej pomiędzy podmiotami gospodarczymi, a także pomiędzy tymi podmiotami a innymi uczestnikami stosunków w zakresie gospodarowania”, którymi są – zgodnie z art. 2 – m.in. organy władzy państwowej i organy samorządu terytorialnego,

⁵⁰ Idem, *Pro projekt novogo Civil'nogo kodeksu Ukraïni ta pro poâsnûval'nu zapisku do n'ogo*, w: V.K. Mamutov, G.L. Znamens'kij, *Problemy obespeçeniâ obšestvennogo hozâjstvennogo porâdka*, Donieck 1998, s. 124.

⁵¹ Konstituciâ Ukraïni vid 28 VI 1996, „Vîdomosti Verhovnoï Radi Ukraïni” 1996, nr 30, s. 141.

⁵² V.K. Mamutov, *Formirovat' zakonodatel'stvo, sootvetstvuûšee sobstvennym realiâm Ukraïny*, w: *Pravova sistema Ukraïni. Teoriâ i praktika*, pod red. idem, Kijów 1993, s. 16; N.V. Ćerkaskaâ, op. cit., s. 137.

a także konsumenci. Do zagadnień publicznoprawnych unormowanych w Kodeksie należą m.in. działania państwa i samorządu terytorialnego w sferze gospodarki (rozdział II, art. 8–24), przeciwdziałanie monopolom (rozdział III, art. 25–41) czy szczególna regulacja działalności gospodarczej z elementem zagranicznym (dział VIII, art. 377–400). Wśród zagadnień prywatnoprawnych można wymienić np. status prywatnych podmiotów gospodarczych (rozdziały VII–XIII, art. 93–132), majątek podmiotów gospodarczych (dział III, art. 133–172) oraz zobowiązania gospodarcze – w tym umowy gospodarcze (dział IV, art. 173–215).

Przepisy Kodeksu gospodarczego korespondują z koncepcjami formułowanymi przez donieckich uczonych. Art. 5 ust. 1 Kodeksu stanowi, że „prawny porządek gospodarczy na Ukrainie kształtuje się na podstawie optymalnego połączenia rynkowej samoregulacji stosunków gospodarczych podmiotów gospodarczych i państwowej regulacji procesów makroekonomicznych”, co odzwierciedla przywołane już stanowisko W. Mamutowa o przenikaniu się tych dwóch sfer regulacji w ustawodawstwie gospodarczym w warunkach gospodarki rynkowej. Samo pojęcie „prawnego porządku gospodarczego” nasuwa natomiast skojarzenia ze „społecznym porządkiem gospodarczym”, który według G. Znamienkiego ma stanowić o tożsamości metody regulacji prawa gospodarczego. Termin „społeczny porządek gospodarczy” nie występuje w przepisach Kodeksu gospodarczego – jest natomiast obecny w jego preambule, zgodnie z którą „utrwalenie społecznego porządku gospodarczego w systemie gospodarczym Ukrainy” stanowi jeden z celów Kodeksu. Według O. Podcerkownego społecznym porządkiem gospodarczym jest pojęciem szerszym niż prawny porządek gospodarczy – społeczny porządek gospodarczy określają nie tylko przepisy prawa, lecz także m.in. zasady moralne i interesy społeczeństwa. Prawny porządek gospodarczy należy postrzegać jako odzwierciedlenie społecznego porządku gospodarczego w przepisach prawa⁵³. Zgodnie z art. 5 ust. 3 Kodeksu gospodarczego do „wykonywania swojej działalności w granicach prawnego porządku gospodarczego” są zobowiązane podmioty gospodarcze i inni uczestnicy stosunków w zakresie gospodarowania, a więc – jak już wspomniano – m.in. organy władzy państwowej i organy samorządu terytorialnego. „Prawny porządek gospodarczy” – wpisujący się w ramy „społecznego porządku gospodarczego” w ujęciu

⁵³ O. Podcerkownyj, *Pravovoj hozajstvennyj porâdok kak orientir regulâtornoj politiki gosudarstva*, „Ūridičnij Visnik” 2009, nr 1, s. 47.

G. Znamieńskiego – stanowi zatem zasadniczy punkt odniesienia dla działań wszystkich podmiotów uczestniczących w stosunkach kształtujących się w związku z wykonywaniem działalności gospodarczej.

W Kodeksie gospodarczym znalazło także swój wyraz sygnalizowane wcześniej – w ramach charakterystyki działalności gospodarczej jako przedmiotu regulacji prawa gospodarczego według G. Znamieńskiego – rozróżnienie działalności gospodarczej na działalność przedsiębiorczą i niekomercyjną. Art. 3 ust. 2 Kodeksu gospodarczego stanowi, że działalność gospodarcza może być wykonywana zarówno w celu osiągnięcia zysku, jak i bez tego zamiaru. Szczegółowe unormowania dotyczące działalności nastawionej na zysk (przedsiębiorczej) znajdują się w art. 43–51 Kodeksu gospodarczego, a te dotyczące działalności wykonywanej bez osiągnięcia zysku (niekomercyjnej) – w art. 52–54. Warto wspomnieć, że zgodnie z art. 52 ust. 1–2 działalność niekomercyjna to działalność gospodarcza, której celem jest osiągnięcie rezultatów ekonomicznych, społecznych i innych bez zamiaru osiągnięcia zysku, a działalność tę mogą wykonywać podmioty gospodarcze sektora państwowego lub komunalnego w dziedzinach, w których wykonywanie działalności przedsiębiorczej jest zakazane prawem, oraz inne podmioty gospodarcze, w odniesieniu do których przepisy prawa nie dopuszczają prowadzenia działalności przedsiębiorczej.

Kodeks gospodarczy z 2003 r. obowiązuje do dzisiaj, przy czym jego znaczenie w systemie prawa ulega osłabieniu wskutek rozbudowy ustawodawstwa szczegółowego dotyczącego wyodrębnionych dziedzin gospodarki. W związku z tą okolicznością formułowane są postulaty uchylecia Kodeksu lub znacznej zmiany zakresu jego regulacji. Przykładowo, w 2016 r. wiceminister sprawiedliwości Ukrainy S. Pietuchow wskazał, że przepisy Kodeksu dotyczące m.in. prawa konkurencji, papierów wartościowych oraz funkcjonowania banków dublują się z przepisami zawartymi w ustawach szczegółowych poświęconych z osobna określonym obszarom regulacji. Przepisy Kodeksu z natury rzeczy nie mogą normować wszystkich aspektów danej dziedziny działalności gospodarczej w sposób drobiazgowy i wyczerpujący, a utrzymywanie w systemie prawa przepisów kodeksowych zawierających ogólne regulacje poświęcone wyodrębnionym dziedzinom nie wydaje się zasadne i potrzebne⁵⁴. W. Mamutow bronił jednak zamysłu uregulowania

⁵⁴ *Minîst anonsiroval sozdanie rabočih grupp po otmene Hozâjstvennogo kodeksa Ukrainy*, <https://interfax.com.ua/news/economic/319200.html> (dostęp: 15 VII 2023).

w Kodeksie gospodarczym szerokiego katalogu zagadnień związanych z funkcjonowaniem gospodarki, w tym także jej dziedzin szczegółowych. Zaznaczał, że uchwalenie Kodeksu nie jest końcem, lecz początkiem kodyfikacji ustawodawstwa gospodarczego – Kodeks należy postrzegać jako trzon, do którego z biegiem lat powinny przyrastać nowe, bardziej szczegółowe unormowania. Dla zapewnienia spójności ustawodawstwa gospodarczego konieczne jest więc konsolidowanie go w Kodeksie gospodarczym, a nie rozpraszanie w ustawach szczegółowych⁵⁵.

Podsumowanie

Doniosłość wkładu ośrodka donieckiego w rozwój myśli naukowej nad prawem gospodarczym i w praktykę stanowienia ustawodawstwa gospodarczego uzasadnia niewątpliwie – jak zaznaczono we wstępie do artykułu – określenie go mianem „donieckiej szkoły prawa gospodarczego”, które to sformułowanie jest powszechnie stosowane w literaturze⁵⁶. Choć refleksja nad prawem gospodarczym w ośrodku donieckim kształtowała się pierwotnie w płaszczyźnie rozważań o profilu praktycznym, to jednak na przestrzeni lat szkoła doniecka wypracowała oryginalne koncepcje teoretyczne uzasadniające zasadność wyodrębnienia prawa gospodarczego jako samodzielnej gałęzi prawa – w warunkach zarówno gospodarki socjalistycznej, jak i gospodarki wolnorynkowej. Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę, w okresie formowania się jej „własnego” ustawodawstwa, przedstawiciele szkoły donieckiej stanęli przed perspektywą przeniesienia teoretycznych koncepcji do sfery prawa stanowionego, co znalazło wyraz w postaci uchwalonego w 2003 r. Kodeksu gospodarczego, przygotowanego przy dominującym udziale uczonych z Doniecka.

THE DONETSK SCHOOL OF ECONOMIC LAW – AN OUTLINE OF HISTORY AND CONCEPTS

Summary

The Donetsk school of economic law began to emerge at the turn of the 1950s and 1960s in the Soviet Union, and then continued its activity after Ukraine gained

⁵⁵ V.K. Mamutov, *Kodifikaciâ. Sbornik...*, s. 57, 119.

⁵⁶ Zob. m.in. N.A. Orlova, op. cit., *passim*; V.K. Mamutov, *50 let...*, s. 12; N.V. Čerkasskaâ, op. cit., s. 129.

independence in 1991. The Donetsk school of economic law presented the view on the legitimacy of separating economic law as an independent branch of law, whether in the conditions of the command economy or in the system of the market economy. During the period of socialism, the view on the independence of economic law was justified primarily by the specificity of the subject of regulation of economic law, which were social relations developing in the sector of the state socialist economy, with the participation of state economic organizations. After the collapse of the USSR and the adoption of the market economy system by Ukraine, economic law was distinguished on the basis of the specificity of its subject of regulation and the method of regulation. The subject of economic law regulation is economic activity, which is a manufacturing activity (production, performance of works and provision of services), and, at the same time, an activity consisting in organizing the use of assets. The method of regulating economic law involves combining the method of binding orders and the method of autonomous decisions by adjusting them to the needs of implementing the social economic order, based on ensuring the harmonization of public and private interests and guaranteeing partnership relations in the economy. Representatives of the Donetsk school of economic law played a dominant role in the preparation of the Economic Code of Ukraine (adopted in 2003), which comprehensively regulates the sphere of economic activity, covering both vertical and horizontal legal relations formed with the participation of economic entities.

Keywords: Donetsk school of economic law – economic law – economic activity – method of regulation – Economic Code of Ukraine

BIBLIOGRAFIA

- Belyh V.S., *Pravovoe regulirovanie predprinimatel'skoj deâtel'nosti v Rossii*, Moskwa 2005.
- Bulganin N.A., *Direktivy XX s'ezda KPSS po šestomu pätiletnemu planu razvitiâ narodnogo hozâjstva SSSR*, w: *XX s'ezd Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Soûza, 14–25 fevralâ 1956 goda. Stenografičeskij otčet*, t. 2, Moskwa 1956, s. 3–66.
- Čerkasskaâ N.V., *Valentin Karlovič Mamutov – ideolog kodifikacii hozâjstvennogo zakonodatel'stva i razrabotčik hozâjstvennogo kodeksa Ukrainy (90-letiu so dnâ roždenniâ posvâšaetsâ)*, „Vestnik Instituta Èkonomičeskikh Issledovanij” 2019, nr 2, s. 129–146.
- Efimočkin V.P., *K voprosu o principah postroeniâ sistemy prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Prawo” 1957, nr 3, s. 86–93.
- Eršova I.V., *Obšie položeniiâ o predprinimatel'skom prave*, w: *Predprinimatel'skoe pravo*, pod red. I.V. Eršovej, Moskwa 2017, s. 15–47.
- Ioffe O.S., *Izbrannnye trudy po graždanskomu pravu. Iz istorii civilističeskoj mysli. Graždanskoe pravootnošenje. Kritika teorii „hozâjstvennogo prava”*, Moskwa 2009.
- Išutin V.Û., *Istoriâ kodifikacii otečestvennogo hozâjstvennogo zakonodatel'stva v sovetskij i postsovetskij periody*, „Vestnik Moskovskogo Universiteta MVD Rossii” 2010, nr 8, s. 105–109.

- Kurs sovetского hozâjstvennogo prava*, t. 1, pod red. E.B. Pašukanisa, L.Â. Gincburga, Moskwa 1935.
- Laptev V.V., *O sovetском hozâjstvennom prave*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo” 1959, nr 4, s. 70–87.
- Laptev V.V., *Predprinimatel'skoe pravo. Ponâtie i sub"ekty*, Moskwa 1997.
- Małeckı W., *Dyskusja nad koncepcjâ prawa gospodarczego w nauce radzieckiej w latach 1956–1958*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2016, nr 9(3), s. 361–378.
- Małeckı W., *Prawo gospodarczo-administracyjne w koncepcji „dwóch sektorów” Piotra Iwanowicza Stuczki*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2020, nr 42(2), s. 101–117.
- Mamutov V.K., *50 let spustâ. K pâtdesâtiletiû hozâjstvenno-pravovogo dviženîâ v Donbasse*, „Ekonomika ta Pravo” 2008, nr 3, s. 5–13.
- Mamutov V.K., *Formirovat' zakonodatel'stvo, sootvetstvuûšee sobstvennym realiâm Ukrainy*, w: *Pravova sistema Ukraini. Teoriâ i praktyka*, pod red. V.K. Mamutova, Kijów 1993, s. 15–17.
- Mamutov V.K., *Hozâjstvennoe pravo – na službu kommunističeskomu stroitel'stvu*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo” 1959, nr 5, s. 61–68.
- Mamutov V.K., *Kodifikaciâ hozâjstvennogo zakonodatel'stva v novykh ekonomičeskikh uslovîâh*, Doneck 1994.
- Mamutov V.K., *Kodifikaciâ. Sbornik naučnyh trudov*, Kijów 2011.
- Mamutov V.K., *Praktyka ûrîdičeskoj raboty v promyšlennosti i hozâjstvennoe pravo*, w: *Naučnaâ sessiâ po problemam sovetского hozâjstvennogo prava*, Moskwa 1959, s. 14–16.
- Mamutov V.K., *Problemy kodifikacii hozâjstvennogo zakonodatel'stva*, w: *Problemy stanovleniâ hozâjstvennogo zakonodatel'stva Ukrainy*, pod red. V.K. Mamutova, Doneck 1993, s. 3–17.
- Mamutov V.K., *Pro projekt novogo Civil'nogo kodeksu Ukraini ta pro poâsnûval'nu zapisku do n'ogo*, w: V.K. Mamutov, G.L. Znamens'kij, *Problemy obespečeniâ obšestvennogo hozâjstvennogo porâdka*, Doneck 1998, s. 120–126.
- Mamutov V.K., *Sušnost' i soderžanie hozâjstvennogo prava*, w: *Hozâjstvennoe pravo (Ukrainy)*, pod red. V.K. Mamutova, Kijów 2002, s. 19–25.
- Orlova N.A., *Predistoriâ stanovleniâ i razvitiâ doneckoj naučnoj školy hozâjstvennogo prava*, w: *Sovremennyye problemy hozâjstvennogo zakonodatel'stva*, pod red. O.A. Ašurkova, Doneck 2019, s. 209–218.
- Pavlov I.V., *O sisteme sovetского socialističeskogo prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo” 1958, nr 11, s. 3–18.
- Podcerkovnyj O., *Pravovoj hozâjstvennyj porâdok kak orientir regulâtornoj politiki gosudarstva*, „Ûrîdičnij Visnik” 2009, nr 1, s. 45–49.
- Rabska T., *Jakie pravo gospodarcze? Próba odpowiedzi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, nr 55(1), s. 19–25.
- Stučka P.I., *Kurs sovetского graždanskogo prava*, t. 3, *Osobennaâ čast' graždanskogo prava*, Moskwa–Leningrad 1931.
- Šargorodskij M.D., Ioffe O.S., *O sisteme sovetского prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo” 1957, nr 6, s. 101–110.

- Tadevosân V.S., *Nekotorye voprosy sistemy sovetskogo prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Prawo” 1956, nr 8, s. 99–108.
- Vyšinskij A.Â., *XVIII s’ezd VKP(b) i zadači nauki socialističeskogo prava*, „Sovetskoe Gosudarstvo i Prawo” 1939, nr 3, s. 1–26.
- Znamenskij G.L., *Hozâjstvennaâ deâtel’nost’ kak predmet hozâjstvennogo prava*, w: *Hozâjstvennoe pravo (Ukrainy)*, pod red. V.K. Mamutova, Kijów 2002, s. 9–19.
- Znamenskij G.L., *Hozâjstvennoe zakonodatel’stvo Ukrainy. Formirovanie i perspektivy razvitiâ*, Kijów 1996.
- Znamenskij G.L., *Principy i metody pravovogo regulirovaniâ hozâjstvennoj deâtel’nosti*, w: *Hozâjstvennoe pravo (Ukrainy)*, pod red. V.K. Mamutova, Kijów 2002, s. 25–34.